

บทที่ ๓

บุคคลผู้ที่ใช้หลักพรหมวิหารธรรมเพื่อการพัฒนาจิตในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักพรหมวิหารธรรม มีความสำคัญต่อการพัฒนาจิต ของพุทธศาสนิกชน ในพระพุทธศาสนา ในบทนี้จึงจำเป็นต้องศึกษาบุคคลผู้ที่ใช้หลักพรหมวิหารธรรม เพื่อการพัฒนาจิต ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ในเรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ ภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกาดังนี้

๓.๑ พระโพธิสัตว์

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังไม่ตรัสรู้ ก่อนสัมโพธิ ยังทรงเสวยพระชาติเป็น พระโพธิสัตว์ ทรงอยู่ด้วยวิหารธรรม คือ พรหมวิหารธรรม^๑ และได้ทรงใช้หลักพรหมวิหารธรรม ดังนี้

๓.๑.๑ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นมหาโลมหังสบัณฑิต

ในจริยาปิฎก ได้เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ มีทานบารมี เป็นต้น มีอุเบกขาบารมีเป็นที่สุด เฉพาะ อุเบกขาบารมีได้มีแสดงใน มหาโลมหังสจริยา เป็นประวัติตรัสเล่าไว้ว่า “เราสำเร็จการนอนหนุนกระดูกศพในป่าช้าพวกคนจากละแวกบ้านพากันมา แสดงท่าทางต่างๆ บางพวกมีใจสลดเลื่อมใส นำสิ่งของหอม และระเบียบดอกไม้ และโภชนะ ต่างๆ มาให้ เรามีใจเสมอแก่ทุกคน ทั้งที่ก่อทุกข์ ทั้งที่ให้สุขแก่เราไม่ยินดียินร้าย เราเที่ยงตรง ดัง ตรัสลงในสุขและทุกข์ในยศและมิใช่ยศ เรามีใจเสมอในอารมณ์ทุกอย่าง นี่เป็นอุเบกขาบารมีของเรา” ดังนี้^๒

จากกรณีตัวอย่างบุคคลผู้เจริญพรหมวิหารธรรมในข้อ อุเบกขาบารมีมหาโลมหังสบัณฑิต แสดงว่า ท่านผู้ได้อุเบกขาแล้วก็มีไว้ว่าจะเฉยเมย เมื่อถึงคราวจะช่วยทำอะไรก็ช่วยและการช่วยนั้นทำได้ดีมากยิ่งขึ้นกว่าผู้ไม่มีอุเบกขา เพราะช่วยโดยปราศจากอคติมุ่งธรรมเป็นที่ตั้ง สมดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า “แยกตนออกมาเป็นคนกลางที่เรียกว่ามีอาการมัธยัสถ์เป็นกลาง พิจารณาถึงกรรมเป็นหลัก หมายถึงพิจารณาหาความจริงว่าอะไรผิด อะไรถูก ใครผิดใครถูกอย่างไร” ดังที่เรียกว่าโดยยุติธรรมฉะนั้น ธรรมคืออุเบกขานี้จึงเป็นธรรมอันสำคัญ

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๘, ๘๑๐.

^๒ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก(เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร), **ธรรมภิบาล พจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐบาล, ๒๕๕๒), หน้า ๗๐๙.

และก็ควรมีเข้าใจว่า อุเบกขานั้นไม่ใช่หมายความว่า ความวางเฉยไม่ทำอะไร ดังที่คนโดยมากมักจะมีเข้าใจกัน แต่หมายความว่ามีความวางเฉยทางใจ คือวางจากความยึดถือด้วยอำนาจของอคติคือ ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะความรัก โทสาคติ ลำเอียงเพราะความชังโมหาคติ ลำเอียงเพราะความหลง คยาคติ ลำเอียงเพราะความกลัว แต่มีใจมัธยัสถ์เป็นกลาง ไม่ถือว่เป็นพวกเราเป็นพวกเขาคือถือเราถือเขาดังนี้ และไม่ได้ถือว่ผู้นี้เป็นญาติของเรา ผู้ไม่ใช่ญาติของเรา ผู้นี้เป็นศัตรูของเรา ผู้นี้ไม่เป็นศัตรูของเราแต่คือความถูกต้องอันปราศจากอคติ ดังนั้นเป็นกลาง วางก็คือวางอคติ และเฉย ก็คือหมายความว่า ไม่เข้าไปวุ่นวายในเรื่องที่เป็นไปตามปกติเหล่านี้โดยที่ไม่ไปยึดถือดังกล่าวนั้น และเมื่อเป็นดังนี้แล้วจึงกระทำงานออกไปทางกาย ทางวาจา ทางใจ โดยสุจริตยุติธรรม ดังนั้นแหละคือเรียกว่ามีใจเป็นอุเบกขา ไม่ใช่หมายความว่าไม่ทำอะไร แต่หมายความว่าใจที่วางเป็นอุเบกขาได้ อีกประการหนึ่งที่พึงเข้าใจก็คือว่า ต้องวางลงไปดังนี้ด้วยอำนาจของปัญญา คือด้วยความรู้ได้แก่ความรู้ถูกต้องตามความเป็นจริง ว่เป็นสิ่งที่ไม่สมควร นี่เป็นสิ่งที่สมควร ดังนั้นจึงปฏิบัติไปได้โดยถูกต้องและก็วางใจได้โดยถูกต้องดังนี้ ไม่เข้าไปวุ่นวายให้เสียความเป็นธรรมเสียความยุติธรรม^๓

กล่าวได้ว่า มหาโลมหังสบัณฑิตเป็นผู้บำเพ็ญอุเบกขาบารมีโดยที่ เป็นผู้มีใจเสมอกันแก่ทุกคน ทั้งที่ก่อทุกข์ทั้งที่ให้อสุข โดยไม่ยินดียินร้ายและมีใจเสมอในอารมณ์ทุกอย่างนั้น ด้วยอำนาจของปัญญาและอุเบกขาบารมี ทำให้สังคมดำรงอยู่ด้วยความยุติธรรม

๓.๑.๒ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบส

ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก ว่าด้วยจริยาของพระสุวรรณสามดาบสมี ดังนี้

ในกาลที่เราเป็นดาบสชื่อสาม, ได้ถูกทำวสัฏกะเชื้อเชิญมาอยู่ในป่า เรากับราชสีห์และเสือโคร่งในป่าใหญ่ ต่างน้อมเมตตาเข้าหากัน(เราเข้าใกล้ราชสีห์และเสือโคร่งในป่าใหญ่ได้ด้วยเมตตา) เราแวดล้อมด้วยราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี กระบือ เนื้อฟาน และหมู่ป่าอยู่ในป่าใหญ่ สัตว์อะไรๆ มิได้สะดุ้งกลัวเรา แม้แต่เราก็มิได้กลัวสัตว์อะไรๆ เพราะเรามีกำลัง เมตตา คำจูงจูงยืนดีอยู่ในป่าในกาลนั้นฉะนี้แล้ว^๔

จากข้อความดังกล่าว จะขอกล่าวถึงสุวรรณสาม ดังนี้

เรื่องของพระสุวรรณสาม ในชาดกที่ยกขึ้นสำหรับเมตตาบารมีคือ สุวรรณสามชาดกได้แก่ชาดกเรื่อง พระสุวรรณสาม มีเนื้อเรื่องโดยย่อว่าได้มีบุตรและธิดาของเนสาทคือนายพราน

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐๙.

^๔ ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ; ๓๓/๑๑๑ - ๑๑๓.

ปา ๒ ตระกูล ซึ่งมารดาบิดาปรารถนาให้เติบโตอยู่ครองเรือน แต่บุคคลทั้ง ๒ นั้นเป็นผู้มีจิตใจ
 น้อมไปในการบรรพชา คือ การบวช และเป็นผู้ไม่นิยมในการฆ่าสัตว์ ซึ่งเป็นอาชีพของตระกูล
 จึงพากันออกบวช เป็นฤๅษีและฤๅษิณี มีบุตรคนหนึ่งชื่อว่า สามะ มักเรียกว่าสุวรรณสาม ต่อมา
 มารดาบิดาของสุวรรณสามถูกพิษพ่นพิษเข้านัยน์ตา ตาบอดหมดทั้ง ๒ คนสุวรรณสามได้เลี้ย
 มารดาบิดาของตนอยู่ในป่า มารดาบิดา และบุตรทั้งสามนี้ เจริญเมตตาภาวนาอยู่เป็นประจำ
 ด้วยอำนาจของเมตตา สัตว์ป่าทั้งหลายทั้งที่เป็นสัตว์ร้ายและทั้งที่เป็นสัตว์ไม่ร้าย ก็พากันมีจิต
 อ่อน ไม่ทำอันตรายและให้ความคุ้มครอง สนิทสนมดุจเป็นมิตรสหาย สุวรรณสามนั้นเมื่อได้ออก
 ทำกิจต่างๆ เช่นตักน้ำหาอาหารเป็นต้น เลี้ยงบิดา มารดา ก็ได้มีสัตว์ป่าทั้งหลายพากันห้อมล้อม
 ไปและกลับ ทั้ง ๓ คนอยู่เป็นผาสุกในป่า

จนถึงคราวหนึ่ง พระราชาแห่งกรุงพาราณสีเสด็จออกมალ่าเนื้อ และแอบซ่อนมอง
 หน้าสุวรรณสามพร้อมทั้งหมู่เนื้อกำลังออกไปตักน้ำเพื่อจะไปให้ มารดาบิดาจึงได้ยิงด้วยลูกธนู
 อาบยาพิษไปถูกสุวรรณสามล้มลง ก่อนที่สุวรรณสามจะสลบไสลด้วยอำนาจของศรอาบยาพิษนั้น
 ได้กล่าวเรียกหาบุคคลผู้ยิงด้วยวาจาอันอ่อนหวานไม่แสดงความโกรธ พระราชาพาราณสี ได้ทรง
 พังเรียกเช่นนั้นก็มี พระหฤทัยอ่อนเสด็จเข้าไปหาสุวรรณสามซึ่งนอนกระวนกระวายคร่ำครวญอยู่
 ว่าต่อไปนี้จะได้ใครเป็นผู้เลี้ยงบิดามารดาก็ได้ทรงถาม และครั้นทรงทราบแล้ว ก็ทรงรังเกียจ
 พระทัย ในการที่ได้ทำไป และก็จะทรงเป็นผู้อุปการะบิดามารดาของสุวรรณสาม สุวรรณสาม
 สลบไสลไปในขณะนั้นด้วยอำนาจของศรอาบยาพิษ พระราชาแห่งพาราณสีเสด็จไปยังอาศรม ซึ่ง
 เป็นที่อยู่ของบิดามารดา และได้ทรงทำการปฏิบัติฝ่ายมารดาบิดาของสุวรรณสามสังเกตเห็น
 ความผิดปกติในกริยา เป็นต้น กำหนดว่าคงจะไม่ใช่สุวรรณสาม จึงได้ถามขึ้น พระราชาแห่ง
 พาราณสีก็ทรงเล่าให้ทราบความเป็นจริงทั้ง ๒ ท่านนั้นครั้นได้สดับ ก็ขอให้พระราชา แห่งกรุง
 พาราณสีช่วยนำไปยังสุวรรณสาม ครั้นเมื่อไปถึงยังที่นั้นแล้ว ทั้ง ๒ ท่านมีความโสโครกหนืด และ
 ตั้งสัตยาธิษฐานขึ้นว่าสามะเป็นผู้ประพฤดิธรรมดังพรหม กล่าวแต่คำสัตย์จริง เลี้ยงมารดาบิดา
 ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล รักสัตว์มีชีวิต ด้วยความสัตย์นี้จึงทำให้พิษของศรในกาย
 ของสามะเหือดหายไป และนางพสุนธรี เทวธิดาซึ่งสถิตอยู่ที่เขาคันธมาศ ซึ่งเป็นมารดาของ
 สุวรรณสามในภพอดีต ก็ได้ทำสังจิกิริยาว่าไม่มีใครอื่นซึ่งจะเป็นที่รักของตนยิ่งไปกว่าสุวรรณสาม

ด้วยอำนาจของสังจิกิริยานั้น สุวรรณสามก็ฟื้นขึ้นมารดาบิดาหายจากความตาบอดใน
 ขณะเดียวกันกับอรุณขึ้น เพราะฉะนั้นบุคคลทั้งหมดจึงได้กับมีความสุขสวัสดิ และพระราชาแห่งกรุง
 พาราณสีก็ได้กลับทรงตั้งอยู่ในธรรมของผู้ปกครองประชาชน

ของตน เหมือนอย่างเรื่องแม่โคป่าตัวหนึ่ง มีเรื่องเล่าว่า “แม่โคป่าตัวหนึ่ง กำลังยืนให้นมลูกอยู่ ระหว่างนั้นนายพราน มาพบเข้า คิดจะแทงแม่โคป่านั้น จึงพุ่งหอกออกไปหอกกระทบร่างของแม่โค แล้วกลับเฉลี่ยไปเสียอีกทางหนึ่ง หากทำอันตรายแม่โคได้ไม่ที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยอำนาจเมตตา ที่มีต่อลูกของมันในขณะนั้น”

กล่าวได้ว่า สุวรรณสามดาบส เป็นผู้ที่มีเมตตาบารมี ด้วยเจริญเมตตาภาวนา อยู่เป็นประจำ ทำให้มีการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสัตว์ร้ายอย่างปราศจากอันตรายด้วยการน้อมเมตตาจิต เข้าหากัน สัตว์ป่ากลับมีจิตอ่อนโยน และให้ความเป็นมิตร เมื่อสุวรรณสาม ถูกยิงด้วยลูกธนูอาบยาพิษ ท่านกล่าวด้วย บุคคลผู้ปองร้ายด้วยปิยวาจา และปราศจากความโกรธด้วย เมตตาวิหารี จนเมื่อพระราชา แห่งกรุงพาราณสี ตั้งสัตยาธิษฐานว่า “สามะ ผู้นี้ประพฤติดุริยธรรมดัง พรหม กล่าวคำสัจเพื่อเลี้ยงบิดา มารดา อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่รักสัตว์ด้วยชีวิต ด้วยความสัตย์นี้ ขอพิชจากศรในกายสามะเหือดหายเถิด” อำนาจสัจจริยานี้ ทำให้สุวรรณสามคืนชีวิต ดวงตาของบิดา มารดาที่บอดกลับมองเห็นชัด

๓.๑.๓ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นโควินทพราหมณ์

ในพระสูตรตันตปิฎก ที่มณิกาย มหาวรรค มหาโควินทสูตรกล่าวถึงตัวอย่าง การเจริญพรหมวิหาร ๔ ประการอย่างละเอียดดังนี้^๔ ได้ทราบว่า ท่านมหาโควินทพราหมณ์มีบริษัทรัน แวดล้อม จาริกไปในหมู่บ้านนิคมและราชธานีทั้งหลาย เมื่อท่านเข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมใด ก็ เป็นเหมือนพระราชาของพระราชาทั้งหลาย เป็นเหมือนพระพรหมของพวกพราหมณ์ เป็นเหมือน เทวดาของพวกคหบดี ในหมู่บ้านหรือนิคมนั้น เวลานั้น ชาวบ้านผู้พลัดพลั้ง หรือล้นหลามพากัน พูดยกย่องว่า “ขอนอบน้อมแด่ท่านมหาโควินทพราหมณ์ ขอนอบน้อมแด่ท่านบุโรหิตของพระเจ้า แผ่นดินทั้ง ๗ พระองค์”

ในการเจริญพรหมวิหาร ๔ ประการ

มหาโควินทพราหมณ์ มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอด ทิศที่ ๑.. ทิศที่ ๒.. ทิศที่ ๓.. ทิศที่ ๔.. ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยเมตตาจิตอัน ไพบุลย์ เป็นมหัคคต ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่

มีกรุณาจิต แผ่ไปตลอด ทิศที่ ๑.. ทิศที่ ๒.. ทิศที่ ๓.. ทิศที่ ๔.. ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยกรุณาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคต ไม่มีขอบเขตไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่

^๔ วิสุทฺธิ.(ไทย) ๒/๑๑๗.

^๕ ที.ม..(ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖ - ๒๕๗.

มีมุทิตาจิต แผ่ไปตลอด ทิศที่ ๑.. ทิศที่ ๒.. ทิศที่ ๓.. ทิศที่ ๔.. ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยมุทิตาจิต อันไพบูรณ์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่

มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอด ทิศที่ ๑.. ทิศที่ ๒.. ทิศที่ ๓.. ทิศที่ ๔.. ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยมุทิตาจิต อันไพบูรณ์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่

มหาโควินทพราหมณ์แสดงหนทางแห่งความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพระพรหมใน พรหมโลก แก่เหล่าสาวก

สมัยนั้นเหล่าสาวกของมหาโควินทพราหมณ์ผู้รู้คำสั่งสอนทั่วทั้งหมด หลังจากตายไป ไปเกิดในสุคติพรหมโลก ส่วนเหล่าสาวกผู้ไม่รู้คำสั่งสอนทั่วทั้งหมด

หลังจากตายไป บางพวกเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกับเหล่าเทพชั้นปรินิมิตตวสวัตติ บางพวกเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเหล่าเทพชั้นนิมมานรติบางพวกเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเหล่าเทพชั้นดุสิตบางพวก เข้าถึงความเป็นอยู่ร่วมกับเหล่าเทพชั้นยามา บางพวกเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเหล่าเทพชั้นดาวดึงส์ บางพวกเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเหล่าเทพชั้นจาตุมหาราช ผู้ที่ได้รับผลอย่างต่ำกว่าเขาทั้งหมดได้เป็นหมู่คนธรรพ์

“การบวชของกุลบุตรเหล่านั้นทั้งหมด จึงไม่เป็นโมฆะ ไม่เป็นหมันมีผล มีกำไร ด้วยประการฉะนี้แล”

ปัญจสิขะ คณธรรพบุตรทูลถามว่า “พระผู้มีพระภาคทรงระลึกถึง เรื่องนั้นได้อยู่หรือ”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ปัญจสิขะ เรายังระลึกได้สมัยนั้น เราเป็นมหาโควินทพราหมณ์ ได้แสดงทางแห่งความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพระพรหมในพรหมโลกแก่ สาวกเหล่านั้น แต่พระพรหมจรรย์ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อไป เกิดในพรหมโลกเท่านั้น”

ส่วนพระพรหมจรรย์ของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนดเพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

พระพรหมจรรย์ที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียวกัน เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

กล่าวได้ว่าโควินทพราหมณ์ ได้รับการกล่าวยกย่องว่า ท่านเป็นเหมือนพระพรหม ของบรรดาพราหมณ์ทั้งหลาย ในการเจริญพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ เพื่อแสดงหนทาง แห่งความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพระพรหม ในพรหมโลก แก่สาวก และสาวกทั้งหลายนั้น ต่างได้รับอานิสงส์แห่ง

ความเป็นพรหมนั้น ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่า ท่านปัญจสิกะว่าท่านระลึกถึง เมื่อครั้งเป็นมหาโควินทพราหมณ์ และกล่าวถึงการประพบัติพรหมจรรย์ในสมัยนั้นว่า พรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อการเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก เท่านั้น ส่วนพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา เป็นพรหมจรรย์ ที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อยุติ เพื่อดำรง เพื่อบริโภค

๓.๑.๔ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามขเทวะ

ในมขเทวสูตร คือสูตรที่ว่าด้วยพระเจ้ามขเทวะ กล่าวถึงตัวอย่างและการเจริญเมตตา ดังนี้^{๑๐}

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อัมพวันของพระเจ้ามขเทวะ เขตกรุงมิลินทครั้นนั้น แล พระผู้มีพระภาคทรงเยี่ยมพระโอรส ๓ สถานที่แห่งหนึ่ง ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้คิดว่า “อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคทรงเยี่ยมพระโอรส พระตถาคตทั้งหลายไม่ทรงเยี่ยมพระโอรสโดยไม่มีสาเหตุ” แล้วจึงห่มจีวรเฉลียงบ่า ประนมมือไปทางที่ ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ได้ทูลถามว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคทรงเยี่ยมพระโอรส พระตถาคตทั้งหลายไม่ทรงเยี่ยมพระโอรสโดยไม่มีสาเหตุ”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อานนท์เรื่องเคยมีมาแล้ว ในกรุงมิลินท นี้แหละ ได้มีพระราชาทรงพระนามว่า มขเทวะ เป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาเป็นมหาราช ผู้ตั้งมั่นในธรรม ” ทรงประพบัติธรรมในพราหมณ์และคหบดีในชาวนิคมน และชาวชนบท ทรงรักษาอุโบสถทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำ แห่งปักษ์ ครั้นนั้น เมื่อล่วงไปหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี พระเจ้ามขเทวะ รับสั่งเรียกช่างกลบกดมาตรัสว่า “ช่างกลบกดเพื่อนรักเมื่อใดท่านเห็น ผมหงอกเกิดบนศีรษะของเรา เมื่อนั้นพึงบอกเรา”

ครั้นนั้น ช่างกลบกดทูลรับสนองพระราชดำรัสแล้ว เมื่อล่วงไปหลายปีหลายร้อยปี หลายพันปี ช่างกลบกดได้เห็นพระเกศาหงอกเกิดแล้วบนพระเศียรของพระเจ้ามขเทวะ ได้กราบทูลว่า “เทวทูต” ปราภฏแก่พระองค์แล้วพระเกศาหงอกเกิดแล้วบนพระเศียรปราภฏอยู่

พระเจ้ามขเทวะตรัสว่า “ช่างกลบกดเพื่อนรัก ถ้าเช่นนั้น ท่านจงใช้แหวนบนผมหงอกนั้นให้ดี แล้ววางลงที่กระพุ่มมือเราเถิด”

อานนท์ ช่างกลบกดทูลรับสนองพระราชดำรัสแล้ว จึงใช้แหวนบนพระเกศาหงอกนั้นอย่างดี แล้ววางลงบนพุ่มพระหัตถ์ของพระเจ้ามขเทวะ

^{๑๐}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๙-๓๑๐, ๓๑๖/๓๗๓ - ๓๗๕, ๓๘๑.

พระเจ้ามณฑะออกผนวช ครั้งนั้น พระเจ้ามณฑะพระราชทานบ้านส่วยแก่ช่าง
 กัลบก แล้วรับสั่งให้เรียกพระราชกุมารผู้เป็นโอรสองค์ใหญ่มาเฝ้าแล้วตรัสว่า “ลูกเอ๋ย เทวทูต
 ปรากฏแก่พ่อแล้ว ผมหงอกเกิดแล้วบนศีรษะปรากฏอยู่ กามทั้งหลายที่เป็นของมนุษย์ พ่อได้
 บริโภคแล้ว เวลานี้เป็นเวลาที่จะแสวงหากามทั้งหลายที่เป็นทิพย์มาเกิดลูกเอ๋ย จงปกครองราช
 สมบัตินี้ ส่วนพ่อจะโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาพัสตร์ ออกจากวังบวชเป็นบรรพชิต เมื่อใด
 ลูกเห็นผมหงอกเกิดแล้วบนศีรษะ เมื่อนั้นลูกจงให้บ้านส่วยแก่ช่างกัลบก ฟังพรา้สอนราชกุมารผู้
 เป็นโอรสองค์ใหญ่ ในการครองราชย์สมบัติให้ดี แล้วโกนผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาพัสตร์ ออก
 จากวังบวชเป็นบรรพชิตเถิด ลูกฟังประพจน์วัตรอันงามตามวิธีที่พ่อตั้งไว้นี้ “ลูกจงอย่าเป็นคน
 สุดท้ายของพ่อเลย เมื่อยุคของคนโดยเป็นไปอยู่ แต่ปล่อยไว้ให้วัตรอันงามเห็นปานนี้ขาดสูญไปคน
 นั้นชื่อว่าเป็นคนสุดท้าย ราชบรรพชิตนั้นลูกเอ๋ย พ่อกล่าวอย่างว่านี้ ลูกฟังประพจน์วัตรอันงาม
 ตามวิธีที่พ่อตั้งไว้นี้ ลูกอย่าเป็นคนสุดท้ายของพ่อเลย” ครั้นนั้นพระเจ้ามณฑะครั้นพระราชทาน
 บ้านส่วยแก่ช่างกัลบก และทรงพรา้สอนพระราชกุมารผู้เป็นโอรสองค์ใหญ่ในการครองราชย์สมบัติ
 ให้ดีแล้ว ทรงปลงพระเกศา และพระมัสสุ ทรง นุ่งห่มผ้ากาสาพัสตร์ แล้วเสด็จออกจากวังผนวช
 เป็นบรรพชิต ที่มณฑะอัมพวันนี้ ท้าวเธอทรง มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ อยู่ ทิศที่ ๒... ทิศที่
 ๓... ทิศที่ ๔...ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง ทรงแผ่ไปตลอดโลก ทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุก
 สถานด้วยเมตตาจิตอันไพศาล เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่

ทรงมีกรุณาจิต ฯลฯ

ทรงมีมุทิตาจิต ฯลฯ

ทรงมีอุเบกขาจิต แผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ อยู่ ทิศที่ ๒... ทิศที่ ๓... ทิศที่ ๔... ทิศเบื้องบน
 ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง ทรงแผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยอุเบกขาจิตอันไพศาล
 เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่

อาณนท พระเจ้ามณฑะทรงเล่นอย่างเด็กอยู่ ๔๔,๐๐๐ ปี ทรงดำรงตำแหน่งอุปราช
 อยู่ ๔๔,๐๐๐ ปี ทรงครองราชย์อยู่ ๔๔,๐๐๐ ปี เสด็จออกจากวังผนวชเป็น บรรพชิต ประพฤติ
 พรหมจรรย์อยู่ที่มณฑะอัมพวันนี้อีก ๔๔,๐๐๐ ปี พระองค์ทรงเจริญ พรหมวิหาร ๔ ประการ หลังจาก
 สวรรณคตแล้ว ได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก

ในการประพฤติพรหมวิหารธรรมของ พระเจ้ามณฑะนั้นมีการสืบทอดการประพฤติ
 พรหมวิหาร ไปถึงหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี

ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า อาณนท เธอจะคิดอย่างนี้ว่า “สมัยนั้น พระเจ้ามณฑะ ซึ่ง
 ทรงตั้งวัตรอันงามนั้นคงเป็นคนอื่นเป็นแน่” แต่ข้อนั้นเธอไม่พึงเห็นอย่าง สมัยนั้น เราเป็นพระเจ้า

มชเทวะ (หมายถึงพระพุทธองค์ในอดีตชาติ) ได้ตั้งวัตรอันงามนั้นไว้ประชาชน ผู้เกิดมาภายหลัง ประพฤติตามวัตรอันงามที่เราตั้งไว้แล้วนั้น ประชาชนผู้เกิดมาภายหลังประพฤติตามวัตรอันงามที่เราตั้งไว้แล้วนั้น แต่วัตรอันงามนั้นไม่ได้เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพานเป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงพรหมโลกเท่านั้น ส่วนวัตรอันงามที่เราตั้งไว้ ในบัดนี้เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพานโดยส่วนเดียว

วัตรอันงามที่เราตั้งไว้ในบัดนี้ ซึ่งเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ ๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) ๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) ๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

วัตรอันงามที่เราตั้งไว้ในบัดนี้ นี้แล เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายเพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่งเพื่อตรัสรู้และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว

กล่าวได้ว่าพระเจ้ามชเทวะ เป็นผู้ทรงธรรม และตั้งมั่นในธรรม เมื่อถึงเวลาทรงสละราชสมบัติ และถือนวชนเป็นบรรพชิต ทรงเจริญพรหมวิหารด้วยเมตตาจิต อันไพบุลย์ หลังจากสละวรรคแล้ว และเสด็จเข้าถึงพรหมโลก ด้วยการประพฤติพรหมวิหารธรรม ของ พระเจ้ามชเทวะนั้น ได้มีการสืบทอด การประพฤติไปหลายร้อยปี หลายพันปี ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัส แก่ พระอานนท์ว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเป็น พระเจ้ามชเทวะในอดีตชาติ ข้อวัตรอันงามที่เราตั้งไว้ เพื่อให้ประชาชนผู้เกิดมาภายหลังปฏิบัติ ข้อวัตรนั้นเป็นไปเพื่อการเข้าถึงพรหมโลกเท่านั้น แต่วัตรอันงามที่พระองค์ตั้งไว้ ในพระพุทธศาสนา เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

๓.๑.๕ พระพรหมนารถ

ในเทศชาติชาดก เฉพาะพรหมนารถชาดก^{๑๑} แสดงเรื่อง อุเบกขาบารมีอันเป็นการแสดงถึงตัวอย่างบุคคลที่เป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งข้อนี้มีเรื่องย่อว่า พระเจ้าอังคตราชแห่งแคว้นวิเทหะ ทรงฟังคำสอนของคุณาชวก แล้วทรงเห็นผิดไปตามว่าบุญบาปไม่มีเป็นต้น แม้ว่าพระจุลราชธิดา ถวายคติธรรมที่ชอบก็ไม่ทรงละมิจฉาภิภูมินั้น พระพรหมนารถได้ทราบอธิษฐานขอให้ช่วยของพระ

^{๑๑} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมภิบาล พจนานุกรม**

ราชธิดาจึงได้ลงมาแสดงธรรม จนพระเจ้าอังคตราชธิดาเห็นผิด เรื่องนี้แสดงว่าพระพรหมนารทะได้บำเพ็ญสมาธิได้ ฌานสมาบัติมาแล้ว องค์สำคัญของฌานชั้นสูง คือ อุเบกขาอันบริสุทธิ์ จึงถือชาดกนี้ว่า แสดงอุเบกขาบารมี ดังนี้ แลจะเป็นอุเบกขาที่ถูกต้องดังในเรื่องชาดกที่ยกเอา ท่านพระพรหมนารทะมาแสดงนี้ เมื่อถึงคราว ท่านก็ลงมาช่วยแสดงธรรมสั่งสอนพระเจ้าอังคตราชธิดาเห็นผิดได้ แสดงว่าท่านเป็นผู้ที่วางใจเฉยอันถูกต้องปัญญาและนำเอาความที่ถูกต้องนั้นมาแสดงสั่งสอน เป็นการที่ได้กระทำงานที่คนอื่นทำไม่ได้ ให้บังเกิดความสำเร็จขึ้นได้ เพราะฉะนั้นอุเบกขานี้ จึงต้องเข้าใจให้ดี และเมื่อเข้าใจให้ดีแล้วปฏิบัติให้ถูกต้องแล้วก็เป็นประโยชน์มาก

กล่าวได้ว่าพระพรหมนารท ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ด้วยอำนาจของปัญญา และอุเบกขาบารมี เมื่อท่านแสดงธรรมะสั่งสอน พระเจ้าอังคตราชธิดาเห็นผิดได้

๓.๒ ภิกษุ

ภิกษุ หมายถึง พระสงฆ์ ผู้เป็นหนึ่งในรัตนะสามประการ ของ ชาวพุทธ อันพระสงฆ์นั้น หมายถึง ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบตามพระพุทธองค์ และพยายามสอนให้ผู้อื่นทำดีตามด้วย พระสงฆ์ นั้นจึงเป็นภาพดังตัวอย่างของธรรมจรรยา และได้ใช้หลักพรหมวิหารธรรม มีดังนี้

๓.๒.๑ พระเวรตะ^{๑๒}

เรื่องเกิดขึ้นเมื่อคราวสังคายนาที่เมืองเวสาลี ภิกษุผู้เถระพากันเดินทางไปกรุงเวสาลี เพื่อวินิจฉัยอุทเทรณ ท่านพระสัพพกามีเป็นพระสังฆเถระ มีพรรษา ๑๒๐ มาเป็นสังฆวิหาริกของท่านพระอานนท์ พักอยู่ในกรุงเวสาลี

ท่านพระเวรตะบอกท่านพระสัมมุตตสาณวาสี ว่า “ท่าน ผมจะไปวิหารที่ท่านสัพพกามีอยู่ ท่านเข้าไปหาท่านพระสัพพกามีก่อน แล้วเรียนถามว่า ๑๐ ประการ”

พระสัมมุตตสาณวาสีรับเถระบัญชาแล้ว ท่านพระเวรตะเข้าไปยังวิหารที่ท่านพระสัพพกามีอยู่ เสนาสนะของท่านพระสัพพกามีมีเขาจัดเตรียมไว้ในห้อง ส่วนเสนาสนะของท่านพระเวรตะเขาจัดเตรียมไว้ที่หน้ามุขห้อง.

ครั้นพอใกล้สว่าง ท่านพระสัพพกามีลุกขึ้น กล่าวกับท่านเวรตะ ดังนี้ว่า “ท่านเวรตะ เวลานี้คุณอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรเป็นส่วนมาก”

ท่านเวรตะตอบว่า “พระคุณท่าน เวลานี้ผมอยู่ด้วย เมตตาวินัยธรรมเป็นส่วนมาก”

^{๑๒} วิ.จุ.(ไทย) ๗/๔๕๕/๔๐๙-๔๐๑.

ท่านพระสัพพกามีกล่าวว่า “ท่านเรวตะ ทราบว่า เวลานี้คุณอยู่ด้วยวิหารธรรมที่เรียบง่าย นั่นก็คือ เมตตา”

ท่านพระเรวตะตอบว่า “ท่านผู้เจริญ เมื่อก่อนคราวเป็นคฤหัสถ์ ผมได้ประพฤติสังสมเมตตา ฉะนั้นเวลานี้ผมก็ยังอยู่ด้วยเมตตาวิหารธรรมเป็นส่วนมาก แต่ผมบรรลุนิพพานแล้ว ท่านผู้เจริญ เวลานี้พระเถระอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรเล่าเป็นส่วนมาก”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “ท่านเรวตะ เวลาที่ผมอยู่ด้วยสุญญตวิหารธรรมเป็นส่วนมาก” ท่านพระเรวตะกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ทราบว่า เวลานี้ พระเถระอยู่ด้วยวิหารธรรมของพระมหาบุรุษ นั่นคือ สุญญตสมาบัติ”

ท่านพระสัพพกามีกล่าวว่า “ท่านเรวตะ เมื่อก่อนคราวเป็นคฤหัสถ์ ผมได้ประพฤติสังสม สุญญตสมาบัติ ฉะนั้นเวลานี้ ผมก็ยังอยู่ด้วย สุญญตวิหารธรรมเป็นส่วนมากแต่ผมบรรลุนิพพานแล้ว”

กล่าวได้ว่าพระเรวตะเป็นผู้อยู่ด้วย เมตตาวิหารธรรมเป็นปกติ และสะสมบารมีธรรมนี้มาแต่ครั้งเป็นคฤหัสถ์และบรรลุนิพพานแล้ว แม้กระนั้นท่านก็ยังคงเจริญเมตตาวิหารธรรมอยู่

๓.๒.๒ พระวิสาขะ^{๑๓}

พระวิสาขะ เป็นผู้เจริญพรหมวิหารธรรม เดิมท่านวิสาขะอยู่ที่เมืองปาฏลีบุตร ต่อมาได้ลงเรือแล้วไปบวชที่เกาะลังกา ท่านเป็นผู้เจริญเมตตา แผ่เมตตาไปยังสัตว์ทั้งหลายเป็นนิตย์เมื่อท่านคิดจะไปอยู่ยังที่อื่น เทวดาที่สถิตย์อยู่ที่หัวที่จงกรม ก็มาร้องให้ขอร้องให้ท่านอยู่ต่อ เพื่ออนุเคราะห์เหล่าเทวดา ท่านจึงได้อยู่ในที่นั้น เป็นอันว่าท่านจำต้องอยู่โปรดเทวดาเหล่านั้นจนปริณิพพานในที่นั้นนั่นเอง

กล่าวได้ว่า พระภิกษุที่ปฏิบัติกรรมฐานอยู่ในป่าที่มีภัยจากมนุษย์และสัตว์ร้าย จึงนิยมแผ่เมตตาอยู่เป็นประจำ เทวดาและสัตว์ทั้งหลาย ก็มีเมตตาจิตตอบ ไม่ทำอันตราย บางครั้งสัตว์บางชนิด ก็ชอบที่จะมาอยู่ใกล้ๆ อีกด้วย ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเมตตาจิตของพระภิกษุนั่นเอง พระวิสาขะเป็นผู้เจริญเมตตาอยู่เป็นนิตย์ เทวดาขอร้องให้ท่านอยู่เพื่ออนุเคราะห์เหล่าเทวดา โดยมีรุกขเทวดาประจำต้นหว่า ชื่อนางมณิชะ ร้องให้ เสียใจ เนื่องด้วยการอยู่ของท่านวิสาขะ เป็นเหตุให้เกิดเมตตาในหมู่เทวดา หากท่านจากไป เหล่าเทวดาจะมีการทะเลาะเบาะแว้ง เหมือนก่อน แม้ครั้งที่ ๒ เมื่อครบ ๔ เดือน ท่านมีดำริจากไป นางมณิชะยังร้องให้อ้อนวอนดังเดิม ท่านจึงต้องอยู่เพื่อโปรดเทวดาต่อไปจนกระทั่งปริณิพพาน ณ ที่แห่งนั้น

^{๑๓} วิสุทธิ (ไทย) ๒/๑๑๕-๑๑๗.

๓.๒.๓ พระมังคละ^{๑๔}

ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ มังคลพุททวงศ์ กล่าวถึง ภิกษุผู้มีพระนาม พระมังคล ผู้ทรงเจริญพรหมวิหารภาวนา กล่าวว่า ครั้นนั้นเราเพิ่มพูนปีติ เพื่อบรรลุสัมโพธิญาณ อันประเสริฐ จึงถวายเรือนของเราในพระพุทธเจ้าแล้วบวชในสำนักของพระพุทธองค์ เราได้เล่าเรียนพระสูตรและพระวินัยอันเป็นนวัคคัสตฤศาสน์ทั้งปวงแล้วช่วยประกาศศาสนาของพระชินเจ้าให้รุ่งเรือง เราเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่ในคำสั่งสอนนั้น เจริญพรหมวิหารภาวนาถึงความสำเร็จ อภิญญาแล้ว ได้ไปเกิดยังพรหมโลก พระมหาวิระพระนามว่ามังคละทรงเป็นผู้นำสัตว์โลกผู้สูงสุด แห่งเทวดาและมนุษย์ ผู้อันพรหมทูลอาราธนาแล้วทรงประกาศพระธรรมเสด็จจาริกไป จึงกล่าวได้ว่าภิกษุผู้นี้เจริญพรหมวิหารภาวนาจนสำเร็จอภิญญาและเกิดในพรหมโลก อันพรหมได้ทูลอาราธนาแล้ว

๓.๒.๔ สังกิจจสามเณร^{๑๕}

เรื่องนี้เป็นารแสดงถึงพลังจิตอันประกอบด้วยเมตตา ทำให้สามารถป้องกันอาวุธได้ คือ เรื่องสังกิจจสามเณร นี่เป็นเรื่องที่เกิดในสมัยพุทธกาล

สังกิจจสามเณร เป็นผู้มีบิณฑบาตและมีความสามารถรูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา ท่านเป็นสามเณรของพระสารีบุตรเถระ สำเร็จพระอรหันต์เมื่อมีอายุเพียง ๗ ขวบ

สมัยหนึ่ง สังกิจจสามเณรได้ไปอยู่ในป่ากับพระภิกษุ ๓๐ รูป พระภิกษุ ๓๐ รูปนี้เป็น ปุณฺณออกใบไปปฏิบัติกรรมฐานอยู่ในป่า พระสารีบุตรได้ให้สังกิจจสามเณรไปอยู่ด้วยเพราะทราบด้วยญาณของท่านว่าจะมีภัยเกิดแก่ภิกษุเหล่านี้ เมื่อไปอยู่ในป่าและสังกิจจสามเณรจะสามารถป้องกันภัยนั้นได้

เมื่อสังกิจจสามเณรอยู่ในป่ากับพระภิกษุ ๓๐ รูปเกิดภัยขึ้นตามที่พระสารีบุตรทำนาย กล่าวคือ มีโจรประมาณ ๕๐๐ อยู่ในป่าแถบนั้น และบนบานกับเทวดาว่า จะฆ่าคนหมู่มากตามลัทธิของโจรบางกลุ่มในสมัยนั้น ต่อมาพวกโจรพบชายคนหนึ่ง เคยอาศัยอยู่กับพระ ๓๐ รูป และหลบหนีมาตามลำพังคนเดียว ถูกโจรจับได้แลเตรียมฆ่าชายผู้นั้น ชายคนนั้นกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นคนกินเดน เป็นคนกาลกิณี ไม่เหมาะสมต่อการบูชาญ ขอให้พวกท่านไปจับพระคุณเจ้า ๓๐ รูป เป็นผู้ออกบวชจากสกุลสูงมาบูชาญจะทำให้เทวดาพอใจในพิธีกรรมนั้น

^{๑๔} พุ.พุทท.(ไทย) ๑๓/๒๒/๖๐๕

^{๑๕} พระศาสนโสภณ (พิจิตร วิฑฺฒโน), การพัฒนาจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๑ - ๑๕๒.

พวกโจรเห็นด้วยจึงไปพบพระภิกษุ ๓๐ รูปและสามเณรรวม ๓๑ รูป สังฆิยสามเณร เสนอขอพระรูปหนึ่งสำหรับทำพิธีกรรมบูชาญ พระภิกษุ ๓๐ รูป ต่างอาสาสมัครให้ตนถูกฆ่าแทน รูปอื่นและตกลงกันไม่ได้ สังฆิยสามเณรจึงอาสาสมัครให้โจรจับตนไปฆ่าแทน แม้ว่าพระภิกษุ ๓๐ รูปห้ามไว้ก็ตาม

พวกโจรนำสามเณรไป เพื่อทำกิจทั้งปวงเกี่ยวกับพิธีกรรม มีการก่อไฟ เสียบหลาวเป็น ต้น หัวหน้าโจร เป็นผู้ชักดาบอันคมกริบ พ้นลงไปที่คอสามเณร ในขณะที่สามเณรนั่งเข้าฌานมั่น อยู่ ดาบนั่นกลับงอเอาคมกระทบคม อย่างน่าประหลาด หัวหน้าโจรตัดดาบให้ตรงแล้วประหารอีกครั้ง คราวนี้ดาบยังคงไม่ทำอันตรายต่อสามเณร ดาบกลับม้วนร่นไปถึงโคนดาบ ดังใบตาลม้วนด้วย อำนาจพลังฌานของสามเณร

หัวหน้าโจรเห็นปาฏิหาริย์ จึงคิดว่า ก่อนดาบของเราตัดต้นเสาหรือตอไม้ตะเคียน เหมือนตัดหยวกกล้วยแต่บัดนี้ดาบของเราออกไปครั้งที่หนึ่ง พอครั้งที่สองเป็นเหมือนใบตาลม้วน ดาบนี้นี้ไม่มีเจตนา ยังรู้คุณของสามเณรได้ แต่เป็นคนยังไม่รู้

เมื่อนายโจรคิดได้ จึงทิ้งดาบลงพื้นหมอบลงแทบเท้าสามเณรและให้เหตุผลของการ ตั้งตัวเป็นโจรอยู่ในตอนนี้เพราะต้องการทรัพย์ แต่เพราะศรัทธาในความไม่สะดุ้งกลัวโจรของ สามเณร ซึ่งสามเณรได้อธิบายให้ทราบถึงสาเหตุที่ไม่กลัวและแสดงธรรมแก่พวกโจร พวกโจรเกิด ความศรัทธา เลื่อมใส ยอมตัวเป็นศิษย์ เลิกอาชีพโจร และขอบวชในพระพุทธศาสนา กับ สังฆิยสามเณรทั้งหมด

นี่เป็นตัวอย่างของผู้เจริญเมตตาอย่างเช่น สังฆิยสามเณรนั้น ไฟ ยาพิษ ศัสตรา ย่อม ไม่อาจกล้ำกรายผู้เจริญเมตตาได้ เมื่อผู้เจริญเมตตานี้มีกำลังแห่งเมตตา อันเป็นตัวสมาธิจิต คุ้มตัวอยู่ ถึงจะได้รับอันตรายจากไฟ ยาพิษ หรือศัสตรา ก็พ้นจากอันตรายได้ คือสิ่งเหล่านี้แม้จะ มาถึงตัวผู้เจริญเมตตา แต่ก็ไม่อาจทำอันตรายได้เลย

กล่าวได้ว่า สังฆิยสามเณรเป็นตัวอย่างของผู้เจริญเมตตา ซึ่งเมื่อเจริญเมตตาได้ แล้ว กำลังแห่งเมตตา อันเป็นสมาธิจิตคุ้มครองอยู่ ไฟ ยาพิษ ศัสตรา ย่อมไม่กล้ากราย ต่อผู้เจริญ เมตตาได้

๓.๒.๕ พระเอกุทานเถระ^{๑๖}

พระเอกุทานเถระเป็นพระอรหันต์อยู่ผู้เดียวในป่าแห่งหนึ่ง ครั้นถึงวันอุโบสถได้กล่าวคาถาอุทานบทหนึ่งเสมอ เทวดาที่อาศัยอยู่ในป่านั้น ถวายเสียงสาธุการก็ก้องประดังเสียงแห่งแผ่นดินทุด เป็นการอนุโมทนาในคุณความดีของพระเถระ และแสดงให้เห็นว่าเทวดานั้นเป็นผู้ดูแลรักษาพระเถระผู้มีเมตตาพรหมวิหาร พวกกายละเอียดที่มนุษย์ไม่สามารถจะเห็นได้ และสามารถให้การคุ้มครองรักษามนุษย์ผู้ประพฤติดี เช่น ผู้เจริญเมตตาจิต เป็นต้น ให้พ้นจากอันตรายประสบความสำเร็จในชีวิตและการทำงานได้ ดังภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ในสมัยพุทธกาล เป็นตัวอย่าง

กล่าวได้ว่าพระเอกุทานเถระเป็นผู้ได้รับการดูแลรักษาจากเทวดาและพวกกายละเอียดด้วยเป็นผู้มีเมตตาพรหมวิหาร ท่านเป็นพระอรหันต์และกล่าวคาถาอุทานบทหนึ่งเสมอในวันอุโบสถทุกครั้งจนเทวดาเมื่อรับทราบจึงอนุโมทนาคุณธรรมของท่าน

๓.๒.๖ พระภิกษุผู้ทำกรรมฐานได้สำเร็จ^{๑๗}

ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปในเมืองสาวัตถี เรียนกรรมฐานในสำนักของพระพุทธเจ้าแล้ว พวกท่านออกเดินทางจากวัดพระเชตวัน มุ่งตรงไปเชิงเขาหิมาลัยอันอยู่ทางทิศเหนือเดินทางประมาณ ๑๐๐ โยชน์ถึงหมู่บ้านใหญ่มีคนอยู่กันหนาแน่นอยู่ใกล้เชิงเขาหิมาลัย และ ณ ที่ไม่ไกลจากหมู่บ้านนั้นมีภูเขาลูกหนึ่ง ซึ่งมีอาณาเขตเป็นเทือกเดียวกับเขาหิมาลัยทางด้านทิศเหนือ ณ บริเวณภูเขาลูกนี้มีธรรมชาติสวยงามมาก

พวกชาวบ้านในหมู่บ้านในแถบนี้ ก็เป็นคนศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เมื่อเห็นพระมามาก็พากันยินดี เพราะในแถบชนบทปลายแดนนั้น นานๆ จึงจะพบเห็นพระ เมื่อถามก็ทราบว่าพระภิกษุทั้งหลายออกมาบำเพ็ญกรรมฐานและกำลังแสวงหาที่จำพรรษาจึงได้นิมนต์ให้อยู่สักพรรษาเพื่อพวกชาวบ้านจะได้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ และรับศีล ในสำนักของพระศาสดา เมื่อพระภิกษุเหล่านั้น ได้รับนิมนต์ ชาวบ้านในหมู่บ้านตำบลนั้นก็ช่วยกันสร้างกุฏิกรรมฐาน จำนวนถึง ๕๐๐ หลัง เพื่อถวายพระทั้ง ๕๐๐ รูป ภิกษุเหล่านั้นเริ่มปรารภความเพียรในการฝึกจิตของตน ทั้งกลางวันและกลางคืน นั่งอยู่ได้ตั้งไม้ทั้งหลายในป่านั้น

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๗/๖๙-๗๒ อ้างใน พระปัญญา ธนปญโญ (บัวทอง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต (พุทธศาสนาและปรัชญา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๕.

^{๑๗} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๓ ; พระศาสนโสภณ (พิจิตร จิตตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๑๔๙.

พวกเทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ในป่านั้นเมื่อทราบว่พระเหล่านั้นเป็นผู้มีศีลจะพำนักอยู่ที่ไม่ ไค่นไม้ จึงลงมาอยู่ที่พื้นดินเพื่อให้ความเคารพ โดยคิดว่าพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นจะพำนักอยู่ไม นาน แต่พระภิกษุทั้งหลายได้พำนักนานกว่าที่เทวดาคิดไว้ ซึ่งการที่เหล่าเทวดาลงมาอาศัยที่พื้นดิน เป็นความทุกข์อย่างยิ่ง ดังนั้นพวกเทวดาจำต้องทำให้พระภิกษุเหล่านั้นหนีไปให้ได้

นับตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา พวกเทวดาเหล่านั้นก็เริ่มแสดงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นร่างผีหัว ขาดและให้ได้ยินเสียงอมมนุษย์ ในที่พักกลางวันและที่พักกลางคืน ในที่จงกรม นอกจากจะนิรมิตรูป และเสียงที่น่ากลัวให้ปรากฏแก่ภิกษุทั้งหลายแล้ว ยังทำให้พระภิกษุเป็นโรคโอบ้าง โรคจามบ้าง ไม่ให้อยู่สบายเป็นปกติสุขได้ ทำให้มีจิตใจงุนวาย ผิดพรณเศร้าหมอง แล้วเกิดเป็นโรคผอมเหลือง ขึ้นเพราะได้เห็นภาพและฟังเสียงที่น่ากลัว น่าหวาดเสียวเป็นประจำ จิตไม่อาจจะสงบเป็นสมาธิ ได้เลย

ในที่สุดพระภิกษุเหล่านั้น จึงปรึกษากันว่า ที่นี่ไม่เป็นสัปปายะ (เหมาะสม) สำหรับพวกเราที่จะปฏิบัติกรรมฐาน เป็นที่ควรเว้น เพราะพวกเราอยู่ด้วยกันไม่ผาสุก แล้วจึงพากัน ออกเดินทางไปยังเมืองสาวัตถี เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดพระเชตวัน กราบทูลเรื่องทั้งปวงให้ทรง ทราบที่ไม่อาจอยู่ปฏิบัติกรรมฐานในป่าแห่งนั้นได้

พระพุทธเจ้าระลึกอุกัฏฐาทราบสาเหตุได้ทั้งหมดด้วยญาณของพระองค์ แล้วตรัสให้ เมตตาคือเป็นอาวุธ เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน(ปริตร) และจักเป็นกรรมฐานสำหรับพระภิกษุเหล่านั้น จากนั้นพระองค์ได้ตรัสถึงเมตตสูตร อันเป็นพระสูตรที่พุทธศาสนิกชนชอบกันมากที่สุดสูตรหนึ่งใน พระพุทธศาสนา คือ บทกระษณียะ เมตตสูตร ก่อนทรงส่งพระภิกษุเหล่านั้นกลับไปยังป่าใหญ่เชิง เขาหิมาลัยนั้นอีก

พระภิกษุเหล่านั้น ถวายบังคมลาพระพุทธเจ้า แล้วได้ออกเดินทางไปถึงป่าใหญ่นั้น ตามลำดับพากันสาธยายเมตตสูตร เป็นหมู่ ตั้งแต่เขตชายป่าตามที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำไว้

พวกเทวดาในราวป่าแห่งนั้นทั้งหมด ได้รับกระแสแห่งเมตตาจิตของพวกภิกษุ เหล่านั้นก็พากันยินดีต้อนรับ พร้อมทั้งให้การคุ้มครองอารักขาแก่พวกภิกษุทุกรูปผู้ปฏิบัติ สมณธรรมอยู่ในราวป่าแห่งนั้น ทำให้ป่าใหญ่แห่งนั้นซึ่งมีธรรมชาติสวยงามอยู่แล้วก็เพิ่มความสงบ น่ารื่นรมย์ยิ่งขึ้นไม่มีสิ่งน่าเกลียดน่ากลัวมาปรากฏให้พบเห็นอีกต่อไป แม้เสียงมนุษย์ก็ไม่มี ไม่ว่า ในส่วนไหนของป่าเมื่อได้สิ่งแวดล้อมที่ดี จิตของภิกษุเหล่านั้น ก็ได้อารมณ์เป็นหนึ่ง (ได้สมาธิ เอกัคคตาจิต) พระเหล่านั้นนั่งในที่พักกลางวันและกลางคืน ทำฌานที่ได้นั้นเป็นบาท ทำจิตให้ย่ างขึ้นสู่วิปัสสนา เริ่มพิจารณาความไม่เที่ยงของร่างกาย ในที่สุดก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ทุกรูป

จากเรื่องที่ยกมานี้ชี้ให้เห็นว่า เทวดาทั้งหมดยอมให้การรักษาคุ่มครองท่านผู้เจริญเมตตาและในที่นี่ได้ยกเมตตสูตรไว้ทั้งบาลีและคำแปลหมดทั้งสูตร ก็เพื่อให้ประกอบในการเจริญเมตตาเช่นกัน เพราะเมตตสูตรนี้พุทธศาสนิกชนนิยมใช้สวดมากที่สุดสูตรหนึ่ง โดยเฉพาะชาวพุทธในประเทศศรีลังกาจำพระสูตรนี้ได้เป็นส่วนใหญ่ แม้แต่เด็กๆ ก็นิยมสวดพระสูตรนี้กันมาก สำหรับในประเทศไทยนั้น พระภิกษุสามเณรใช้พระสูตรนี้สวดเป็นประจำ โดยเฉพาะในงานมงคลทุกงาน และในการออกปฏิบัติกรรมฐาน ก็ถือว่าการสวดพระสูตรนี้เป็นสิริมงคลและป้องกันอันตรายให้แก่ตนและผู้อื่นด้วยพลังแห่งเมตตาภาวนา

กล่าวได้ว่า เทวดาช่วยเหลือพระให้ทำกรรมฐานจนสำเร็จคือการที่เทวดาได้รับกระแสแห่งเมตตาจิตของพระภิกษุ ผู้เจริญเมตตาสูตรทำให้เทวดาพร้อมกัน ให้ความคุ้มครอง อารักขา พระภิกษุผู้ปฏิบัติสมณธรรมเมตตาสูตรนี้พระพุทธรูปเจ้าตรัสไว้ เรียกกันโดยทั่วไปว่า บทกระณะยเมตตาสูตร เป็นพระสูตรที่นิยมใช้มากในการสวดในงานมงคลในประเทศไทย และในการออกปฏิบัติกรรมฐาน

๓.๓ อุบาสก

อุบาสก หมายถึง พุทธศาสนิกชน ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ด้วย กาย วาจา ใจ และเป็นผู้นำ หลักพุทธธรรมมาปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จนพระพุทธรูปเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นอุบาสกภคินะ และได้ใช้หลักพรหมวิหารธรรม มีดังนี้

๓.๓.๑ สุภมาณพ^{๑๔}

มาณพหนึ่งชื่อ สุภมาณพกราบทูลพระพุทธรูปเจ้าถึงเรื่องที่เคยได้ยินว่าพระองค์ทรงแสดงทางเพื่อเข้าสู่การอยู่ร่วมกับพรหม และได้คำตอบว่าทางเข้าถึงความเป็นอยู่ร่วมกับพรหม คือ การมีเมตตาจิต แผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ อยู่ ทิศที่ ๒... ทิศที่ ๓... ทิศที่ ๔... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วทุกหมู่เหล่า ในที่ทุกสถานด้วยเมตตาจิตอันไพศาล เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ เมื่อภิกษุเจริญเมตตาเจโตวิมุตติ อย่างนี้แล้ว กรรมใด เป็นประมาณ ที่ภิกษุทำแล้วกรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมอันเป็นรูปาวจรนั้น คนแข็งแรงเป่าสังข์ พึงให้คนรู้ตลอดทิศทั้ง ๔ ได้โดยไม่ยากเลย แม้ฉันใด เมื่อภิกษุนั้นเจริญเมตตาเจโตวิมุตติอย่างนี้แล้ว กรรมใดเป็นประมาณที่ภิกษุทำแล้วกรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมอันเป็นรูปาวจรนั้น ก็ฉันนั้น เหมือนกันนี้ เป็นทาง เพื่อเข้าถึงความเป็นอยู่ร่วมกับพรหม มีกรุณาจิต ฯลฯ มีมุทิตาจิต ฯลฯ มีอุเบกขาจิต แผ่ไปตลอดทิศที่ ๑.. ทิศที่ ๒.. ทิศที่ ๓.. ทิศที่ ๔.. ทิศเบื้อง

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๗๑ - ๔๗๒/๕๙๕ - ๕๙๗.

บน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยอุเบกขาจิตอันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ เมื่อภิกษุนั้นเจริญอุเบกขาเจโตวิมุตติ อย่างนี้แล้ว กรรมใดเป็นประมาณที่ภิกษุทำแล้ว กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมอันเป็น รูปาวจรนั้น

สุภมาณพ คนแข็งแรง เมื่อรู้ทางไปอยู่ร่วมกับพรหมแล้ว จึงเป่าสังข์ให้คนรู้ตลอดทิศทั้ง ๔ พร้อมทั้งขอเข้าถึงซึ่งพระรัตนตรัย

กล่าวได้ว่า สุภมาณพเป็นบุตรของโตเทยยพราหมณ์ เป็นผู้ปฏิบัติพรหมวิหารธรรม เพื่อเป็นทางเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหม โดยการทูลถามพระพุทธรเจ้า ความทราบจาก พระพุทธรเจ้าคือ การมีเมตตาจิตแผ่ไปทั่วทุกทิศ เป็นเมตตาจิตอันไพบูลย์ จนเป็นเมตตาเจโตวิมุตติ แม้ในกรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิต ก็เช่นกัน เมื่อทราบความดังนี้แล้ว สุภมาณพ อุบาสกผู้ ถึงรัตนตรัย ต่อดองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่บัดนั้น เพื่อเจริญพรหมวิหารธรรม อันเป็น ทางเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหม

๓.๓.๒ ธนัญชานิปราหมณ์^{๑๙}

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวแก่ธนัญชานิปราหมณ์ ถึงทางเพื่อเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหมเป็นอย่างไร

ความกล่าวคือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีเมตตาจิต แผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วย เมตตาจิตอันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่นี้เป็นทางเพื่อ เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหม

ธนัญชานี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีกุณาจิต ฯลฯ มีมุทิตาจิต ฯลฯ มีอุเบกขาจิต แผ่ไป ตลอดทิศที่ ๑.. ทิศที่ ๒.. ทิศที่ ๓.. ทิศที่ ๔.. ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่ว ทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยเมตตาจิตอันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มี ความ เบียดเบียนอยู่ นี่เป็นทางเพื่อเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหม

ธนัญชานิปราหมณ์ซึ่งป่วยเป็นไข้หนักอยู่ได้กล่าวแก่พระสารีบุตรเพื่อให้นำความ กราบบังคลทูลเพื่อถวายอภิวัตพระยัคคบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า อานิสงส์ในครั้งนั้นทำให้ ธนัญชานิปราหมณ์ดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นต่ำ

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๒-๔๕๓/๕๗๑.

กล่าวได้ว่า ในเรื่องนี้พระสารีบุตรกล่าวแก่นัฏฐานิพราหมณ์ ถึงทางเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหมว่า ภิกษุในพระธรรมวินัย มีเมตตาจิต แผ่ไปทุกทิศ เป็นเมตตาจิตอันไพบูรณ์ แม้ในกรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิต ก็เช่นกัน เมื่อทราบว่า ธนัญฐานิพราหมณ์ จึงขอพระคุณเจ้าสารีบุตรทำให้นัฏฐานิพราหมณ์ ดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นต่ำ และพรหมหลังจากตายไปแล้ว

๓.๔ อุบาสิกา

อุบาสิกา หมายถึง พุทธศาสนิกชน ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ด้วย กาย วาจา ใจ และเป็นผู้นำ หลักพุทธธรรม มาปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จนพระพุทธรูปเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นอุบาสิการัตนะ และได้ใช้หลักธรรมพรหมวิหารธรรม มีดังนี้

๓.๔.๑ นางอุตตราอุบาสิกา^{๒๐}

อุตตรามีนามเต็มว่า “อุตตรานันทมาตา” แปลว่า “อุตตราผู้เป็นมารดาของนันทะ” เป็นธิดาของปुณณเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ รัฐมคธ ปุณณเศรษฐีนั้น เดิมเป็นคนยากจน รับจ้างสุมนเศรษฐีทำงาน ครั้นถึงวันนักขัตฤกษ์วันหนึ่งผู้คนพากันฉลองสนุกสนานกัน สุมนเศรษฐีถามปุณณะว่าต้องการจะเล่นนักขัตฤกษ์ หรือจะทำงานปุณณะตอบว่า ต้องการงานเมื่อได้ไค้แล้วก็ไปทำนาของตน สุมนเศรษฐีจึงให้ไค้แก่เขา ปุณณะกลับไปทำนาพร้อมกับภรรยาและบุตร ชื่ออุตตรา ปุณณะและภรรยาถวายภัตตาหารแด่พระสารีบุตรเถระ ผู้ออกจากนิโรธสมบัติใหม่ ด้วยอาณิสสแห่งทาน ทำให้พื้นดินที่เขาทำนากลายเป็นทองคำ ปุณณะถวายทองคำนั้นแด่พระราชา พระราชาจึงแต่งตั้งให้เขาเป็นเศรษฐีแห่งกรุงราชคฤห์

วันหนึ่ง สุมนเศรษฐีนายเก่าแห่งปุณณเศรษฐีมาสู่ขอนางอุตตราแก่บุตรชายตน แต่ปุณณไม่ยกให้ เพราะบุตรชายของสุมนเศรษฐีเป็นคนไม่มีศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา ส่วนนางอุตตราเป็นคนมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย บรรดา เศรษฐีและคหบดี ในกรุงราชคฤห์ทราบข่าวจึงช่วยกันขอร้องปุณณเศรษฐี เมื่อสุมนเศรษฐียอมผ่อนปรนให้นางอุตตราทำบุญทำทานในพระพุทธรูปศาสนา เหมือนเดิมหลังจากแต่งงานได้ยินยอมแต่งงานกับบุตรชาย สุมนเศรษฐีในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ และไปอยู่ในตระกูลสามีตั้งแต่นั้น และแล้วนางอุตตราก็ได้มีโอกาสถวายทานหรือฟังธรรมอีก

ต่อมาวันหนึ่ง นางอุตตราถามสาวใช้ถึงเวลาพรรษายังเหลืออีกเท่าไร สาวใช้ตอบว่าพรรษาเหลืออีกครึ่งเดือน นางอุตตราส่งข่าวให้ปุณณเศรษฐี ผู้เป็นบิดาทราบเรื่องการไม่มีโอกาส

^{๒๐} ดนัย ไชยโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า

ทำบุญฟังธรรม เศรษฐีผู้บิดาจึงส่งเงินจำนวน ๑๕,๐๐๐ กหาปณะให้ แล้วสั่งให้ว่าจ้างนางคณิกา ชื่อสิริมา มาบำเรอสามีแทนเป็นเวลาครึ่งเดือน ด้วยความยินยอมของสามี เพื่อนางจะได้มีโอกาสทำบุญตามที่นางปรารถนา

วันหนึ่งสามีของนางอุตตราและนางสิริมา อยากรู้ว่าภริยาของตนทำอะไรจึงแอบดูทางหน้าต่างเห็นนางอุตตราชะมุกชะมอมเต็มไปด้วยเหงื่อไคล มอมแมมด้วยถ่านและเขม่าควันไฟ กำลังสรวนกับการปรุงอาหารถวายพระสงฆ์ พวกหัวหน้าหวัระเยาะ นางอุตตราคิดว่าสามีของนางประมาทมัวเมาในชีวิต คิดว่าคนร่ำรวยแล้วไม่ทำบุญทำทานบ้างจึงหวัระในความโง่เขลาของสามี

นางสิริมาเห็นดังนั้นลื้มตัว ว่าตนเป็นเพียงคนที่นางอุตตราจ้างมาสำคัญว่าตนเป็นภริยาของบุตรชายเศรษฐีจริงๆ คิดว่าบุตรชายเศรษฐี สนใจนางอุตตราเกิดความหึงหวงเข้าใจว่านางอุตตราหวัระดูถูกตน ด้วยความโกรธจัดจึงลงจากปราสาท ไปสู่โรงครัวเอาทัพพีตักเนยใสที่กำลังเดือดพล่านในกระทะไปหานางอุตตรา

นางอุตตราตั้งสติได้และแผ่เมตตาว่า นางสิริมาได้ทำอุปการะมากแก่ตน เพราะได้ทำให้นางมีโอกาสถวายทานและฟังธรรมไม่ควรโกรธนางสิริมา แล้วอธิษฐานในใจว่า หากนางโกรธนางสิริมาขอให้เนยใสจงลวกนางหากนางไม่คิดร้ายตอบ ขอเนยใสจงอย่าลวก ด้วยอำนาจเมตตาเนยใสที่รดลงบนศีรษะของนางกลับเย็นเหมือนน้ำเป็นที่อัศจรรย์ นางสิริมาเห็นดังนั้นก็ตกใจ พกทาสหญิงทาสชายเห็นดังนั้นก็โกรธพากัน รุมทำร้ายนางสิริมา นางอุตตราเห็นดังนั้นก็เข้ามาห้ามแล้วช่วย พยาบาลให้

นางสิริมาสำนึกตนว่าเป็นคนนอกและสำนึกผิด จึงขอโทษนางอุตตรา นางอุตตรากล่าวว่า ต้องให้บิดาของนางและพระพุทธานุญาตโทษให้ นางจึงจะยกโทษให้ได้ เพราะนางเป็นบุตรของท่านทั้งสองนั้น

เมื่อพระพุทธานุญาตโทษนางสิริมา จึงกราบทูลขอโทษพระพุทธานุญาตโทษทรงถามได้ความแล้ว ทรงถามนางอุตตรา ว่าคิดเช่นไร นางได้เล่าเรื่องที่นางเมตตาให้แก่นางสิริมา พระพุทธานุญาตโทษฟังแล้วตรัสสรรเสริญพร้อมทั้งตรัสว่า

“พึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี

พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนเหลวไหลด้วยการพูดจริง”

นางสิริมาพร้อมด้วยญาติทั้งหลายได้ฟังธรรมแล้ว ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน ส่วนนางอุตตรานั้นมีความชำนาญทางฉานสมาบัติเป็นพิเศษ พระศาสดาทรงยกย่องว่าเป็นยอดแห่งสาวิกาฝ่ายอุบาสิกผู้ได้ฉาน

คุณธรรมของนางอุตตราที่ควรถือได้เป็นแบบอย่างมีดังนี้

๑. เป็นผู้มีความศรัทธามั่นในพระรัตนตรัย นางอุตตรานับถือพระพุทธศาสนาตามบิดา และมีความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง คือเอาการถวายทานและฟังธรรมเป็นกิจสำคัญ ไม่หลงผิดในลาภยศที่มีอยู่

๒. เป็นผู้ที่มีเมตตาธรรมเป็นเลิศ นางอุตตราเป็นผู้มีจิตใจเมตตา ไม่ถือโกรธผู้ที่ล่วงเกินนาง ตรงกันข้ามกลับเมตตากรุณาต่อผู้ที่ล่วงเกินอีก นำธรรมะมาปฏิบัติได้จริงในชีวิต จึงมองเห็นคุณของนางสิริมาและไม่โกรธตอบ นับเป็นผู้เอาชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ เป็นสาเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ และการที่นางไม่โกรธตอบนอกจากไม่เป็นการสร้างกรรมชั่วใหม่แล้ว ความดีนั้นยังทำให้นางสิริมาสำนึกผิดด้วย

๓. เป็นคนที่ฉลาดและมองเห็นการณ์ไกล นางอุตตรามองเห็นว่าชีวิตของบุคคลนั้นสั้นนัก ขณะที่ชีวิตอยู่นี้ ควรประกอบกรรมดีด้วยการทำบุญกุศลให้มาก เพราะบุญกุศลเป็นที่พึ่งที่แท้จริงของมนุษย์ หลังจากตายไปแล้ว จึงตัดสินใจทำในสิ่งที่สตรียุคโบราณไม่กล้าทำ คือ การจ้าง “ภรรยาชั่วคราว” มาให้สามี เพื่อหาโอกาสทำบุญกุศลให้มากขึ้น

๔. เป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณ นางอุตตราแม้ให้อภัยใครก็ตามที่ล้าหน้าอยู่เสมอว่าตนเป็นผู้อยู่ในปกครองของบิดา และพระพุทธเจ้า ซึ่งนางนับถือเป็นพระบิดาต้องให้ท่านทราบเรื่องแล้วอภัยก่อนนางจึงจะให้ภัย

๕. เป็นพุทธสาวิกที่ดี นางอุตตรามีความศรัทธาในองค์พระพุทธเจ้าผู้ทรงตรัสรู้ และเชื่อในกฎแห่งกรรม ไม่ทำกรรมชั่วเอง และยังห้ามทาสหญิงทาสชายทำชั่วกับการทำร้ายนางสิริมา

นางอุตตราผู้ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน นางมีชื่อเรียกอีกนามหนึ่งว่าอุตตรานันทมารดา เพราะมีบุตรชายนามว่านันทะ^{๒๑} และด้วยเหตุที่นางอุตตรานันทมารดาหาอุปาสิกา มีความเชี่ยวชาญในการเข้าฌานสมาบัติเป็นพิเศษ เมื่อองค์พระสัมพันธัญญะเสด็จประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหารและทรงสถาปนา อุปาสิกาทั้งหลายไว้ในตำแหน่งต่างๆ ตามลำดับนางอุตตรานันทมารดาจึงได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดา ว่ามีความเป็นเลิศกว่าอุปาสิกาทั้งหลาย (เอตทัคคะ) ในด้านผู้เจริญฌานมีความเมตตาเป็นอารมณ์หรือผู้บำเพ็ญฌาน

กล่าวได้ว่า นางอุตตรานี้ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า ว่ามีความเป็นเลิศ กว่าอุปาสิกาทั้งหลาย เป็นเอตทัคคะ ในด้านผู้เจริญฌานด้วยความเมตตา และมีสถานการณ์ที่สำคัญ

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน ธนากิจ, นามแฝง, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๙), หน้า ๓๑๐-๓๑๘.

ที่ควร กล่าวคือ ด้วยความที่เป็นผู้มีเมตตาธรรมเป็นเลิศ ไม่ถือโกรธต่อนางสิริมา นับเป็นผู้เอาชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ เป็นการไม่สร้างกรรมใหม่ อันควรให้นางสิริมา สำนึกผิด แม้นางอุตตราให้อภัยได้ แต่ด้วยความเป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณต่อพระบิดา และพระพุทธเจ้า จึงต้องให้ท่านทราบเรื่องก่อนจึงเป็นการอภัยอย่างสมบูรณ์ และท้ายสุด นางห้ามทาส เพื่อเว้นจากการก่อกรรม ด้วยการทำร้ายนางสิริมา

๓.๔.๒ พระนางสามาวดี^{๒๒}

นางสามาวดี ผู้เป็นหญิงกำพร้า นั้น โฆษกเศรษฐีได้ยกนางให้อยู่ในฐานะธิดาของตน และมีอบหญิง ๕๐๐ คน เป็นบริวาร และมีนางขุชุตตราเป็นบริวารด้วย เมื่อนางสามาวดี รับการอภิเษกเป็นมเหสีของพระเจ้าอุเทนแห่งเมืองโกสัมพี หญิงบริวารทั้งหมดติดตามนางเข้าไปรับใช้นางในพระราชนิเวศน์พระเจ้าอุเทนพระราชทานทรัพย์ วันละ ๘ กหาปณะ แก่นางขุชุตตราเพื่อจัดซื้อดอกไม้ให้นางสามาวดี

นางสามาวดี เดิมชื่อนางสามา สาเหตุที่ชื่อสามาวดี(วดี=รั้ว) เพราะเมื่อเวลาแจกทานที่บ้านโฆษกเศรษฐีจะเกิดเสียงดังจากการยื้อแย่งทานนางสามาแก้ไขโดยการทำประตูรั้วมีประตูทางเข้าและออก ทุกคนต้องเข้าแถวเพื่อรับแจกทานเมื่อความเรียบร้อยเกิดขึ้น โฆษกเศรษฐีพอใจ กล่าวยกย่องชมเชยในความฉลาดของนาง และได้ชื่อว่าสามาวดี

นางสามาวดีบรรลุนิพพานจากการฟังธรรมจากนางขุชุตตรา ผู้มีหน้าที่ซื้อดอกไม้ให้นางสามาวดีทุกวัน ทำให้นางขุชุตตรา มีโอกาสฟังพระธรรมเทศนา จนบรรลุนิพพานและแสดงธรรมที่ตนฟังนั้น แก่นางสามาวดี พร้อมหญิงบริวาร จนกระทั่งบรรลุนิพพานทั้งหมด

ความศรัทธาเลื่อมใสตั้งมั่นในพระรัตนตรัย ของนางสามาวดีและบริวาร มีผลต่อการฟังธรรมปฏิบัติธรรม และสมาทานรักษาศีลอุโบสถเป็นประจำ

ต่อมาพระเจ้าอุเทนทรงอภิเษกมเหสี ผู้เป็นสาวงามแห่งแคว้นกुरु ชื่อนางมาคันทียา ความงามเป็นเลิศของนางทำให้พระเจ้าอุเทนทรงสืบนางยิ่ง และพระราชทานหญิงบริวาร ๕๐๐ คน เพื่อคอยรับใช้นางคันทียา ก่อนที่นางมาคันทียาได้รับการอภิเษก มีเศรษฐี ๑๐๐ คน และพระราชจากเมืองต่างๆ สังฆราชสาสน์มาสู่ขอ ได้รับการปฏิเสธด้วยประโยคว่า “พวกท่าน ไม่คู่ควรกับธิดาของเรา

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๐-๔๖ อ้างใน พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, ผศ. (สมาน กุลยาณธมฺโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๘๗ - ๔๐๒.

วันหนึ่งพระบรมศาสดาทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของสองสามีภรรยา จึงเสด็จมาแคว้นกุรุ พราหมณ์ผู้เป็นบิดา พบพระศาสดาและคิดว่า “บุรุษผู้นี้คู่ควรกับลูกสาวของเรา” และกราบทูลให้พระบรมศาสดาคอยเพื่อจะนำลูกสาวมาฝากให้ พระบรมศาสดามีได้แต่อธิษฐานประทับรอยพระบาท ทั้งสามคนพบเพียงรอยพระบาทนางพราหมณ์ผู้มีความเชี่ยวชาญเรื่องมนต์ ทำนายลักษณะฝ่าเท้าบอกแก่สามีว่า “รอยเท้านี้มีไชรอยเท้าของคนเสพกามคุณ... รอยเท้านี้เป็นรอยเท้าของคนไม่มีกิเลส ดังนั้น เจ้าของรอยเท้าไม่มีความยินดีในกามคุณ

พราหมณ์ผู้เป็นสามีไม่เชื่อคำทำนาย และเข้าพบพระพุทธเจ้ากราบทูลยกย่องให้เป็นคู่ชีวิต พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้าม และตรัสถึงในคราวที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ๆ ถิตามาร ๓ คน ซึ่งมีร่างกายเป็นทิพย์ สวยงามกว่า ลูกสาวของท่านหลายท่านนั้น มาประเล้าประโลมพระองค์ที่โคนต้นอชปาลนิโครธ ทรงไม่สนใจ ไม่พอใจ ไม่ยินดี ทรงเห็นธิดาของพราหมณ์มีร่างกายเต็มไปด้วยมุตรและกรีธ (ปัสสาวะและอุจจาระ) ไม่ทรงหวั่นไหวแต่อย่างใด ซึ่งการแสดงธรรมครั้งนี้ สามีภรรยาได้บรรลุเป็นพระอนาคามีกราบทูลขออุปสมบทปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานจนกระทั่งบรรลุเป็นพระอรหันต์

ส่วนนางมาคัณทียานั้น ผูกอาฆาตจองเวรต่อองค์พระศาสดาและด้วยความงามเป็นเลิศ ย่อมคู่ควรต่อพระราชาก็ถูกถวายตัวเป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทน

เมื่อพระบรมศาสดา เสด็จยังเมืองโกสัมพี พระนางมาคัณทียาได้โอกาสว่าจ้างคน ต่ำพระพุทธองค์ ๑๐ ประการ เช่น เจ้าเป็นโจร, เป็นคนพาล... สุนัขของเจ้าไม่มี เจ้ามีแต่ทุกต้อยอย่างเดียว เป็นต้น พระอนันท์จึงกราบทูลให้พระพุทธองค์เสด็จไปเมืองอื่น พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าถ้าหนีกี่ต้องหนีกันไปไม่สิ้นสุด ทางที่ถูกอธิกรณ์ เกิดที่ใดควรให้อธิกรณ์สงบระงับในที่นั้นก่อนแล้วจึงไป

พระนางมาคัณทียา หันมาคิดอุบายใส่ความแก่พระนางสามาวดี และบริวาร ผู้ศรัทธาในพระพุทธองค์ โดยส่งไก่เป็นๆ ให้พระนางสามาวดีทำแกงไก่ถวายพระเจ้าอุเทน พระนางสามาวดีสมาทานศีล ๘ แล้วไม่ฆ่าสัตว์และส่งไก่กลับคืน กราบทูลพระเจ้าอุเทนสั่งการให้พระนางสามาวดีทำแกงไก่ถวายพระสมณโคดม และพระนางคัณทียาเปลี่ยนส่งไก่ตายไปให้ พระนางสามาวดีจึงจัดทำแกงไก่ถวายด้วยความศรัทธาและปิติ พระนางมาคัณทียา ดีใจ ที่เหตุการณ์เป็นไปตามแผน และกราบทูลให้พระเจ้าอุเทนเข้าใจผิดในนางสามาวดี

ต่อมาพระนางมาคัณทียาวางแผนให้พระเจ้าอุเทนเข้าใจผิดคิดว่า พระนางสามาวดีปลงพระชนม์ ด้วยงูพิษ พระเจ้าอุเทนหลงเชื่อและด้วยเพลิงแห่งความโกรธตัดสินพระทัย ประหารชีวิต พระนางสามาวดี และหญิงบริวารด้วยพระองค์เอง โดยใช้ลูกศรอาบยาพิษ

ด้วยอำนาจานุภาพแห่งเมตตากรุณาของพระนางสามาวดีที่ให้โอวาทแก่หญิงบริวาร หญิงบริวารเหล่านั้นปฏิบัติตาม ลูกศรอาบยาพิษถูกปล่อยออกมา แทนที่จะพุ่งเข้าสู่พระอุระของ พระนางสามาวดีกลับหวนพุ่งสู่พระอุระของพระองค์เอง ทรงตกพระทัยคิดดำริว่าธรรมดาลูกศรนี้ ย่อมแทงทะลุแม้กระทั่งแผ่นดิน บัดนี้สิ่งที่เป็นวัตถุจะกระทบในอากาศไม่มี เหตุใดลูกศรจึงหวน กลับเข้าหาพระองค์ ลูกศรนี้แม้จะไม่มีชีวิตจิตใจ แต่ก็ยังรู้จักคุณของพระนางสามาวดี แต่พระองค์ เสียอีก แม่มนุษย์กลับไม่รู้คุณของพระนาง

พระเจ้าอุเทนประณมหัตถ์อัญชลีกราบพระบาทพระนางสามาวดี เพื่อขอโทษ และขอถึง พระนางเป็นที่พึ่ง พระนางฯ กราบพูลให้พระราชาทรงถึงพระบรมศาสดา เมื่อพระเจ้าอุเทนศรัทธา ในบวรพระพุทธศาสนาทรงรักษาศีลฟังธรรม ตามกาลร่วมกับพระนางสามาวดี

พระนางมาคัณธิยา เมื่อทำร้ายพระสมณโคดม ไม่ได้ก็ขอทำคนของพระสมณโคดม แทนคือ พระนางสามาวดี จนถึงขั้นวางแผนให้พระนางสามาวดีถูกเผาทั้งเป็นพร้อมหญิงบริวาร

พระนางสามาวดี ยังคงมีสติมั่นคง ให้โอวาทแก่หญิงบริวารทั้ง ๕๐๐ ให้เจริญเมตตาแผ่ ไปยังบุคคลทั่วไปแม้ในพระนางมาคัณธิยา ให้ทุกคนมีสติ ไม่ประมาท มีจิตตั้งมั่นในเวทนาปริคคห กัมมัญฐานอย่างมั่นคง หญิงบริวารปฏิบัติตามจนกระทั่งส่วนหนึ่งบรรลุสุกิทาคามีผล บางกลุ่ม บรรลุอนาคามีผลเมื่อถึงกาลแก่กรรม ไปบังเกิดสู่สุคติโลกสวรรค์ทั้งหมด

ผลแห่งกรรมมีบุคคลที่เกี่ยวข้องได้รับการลงโทษ บุคคลผู้เกี่ยวข้องพระเจ้าอุเทนให้จับ บุคคลเหล่านั้นขุดหลุมฝังแค่สะดือใช้ฟางข้าวคลุมปิดข้างบน จุดไฟเผาทั้งเป็น ใช้เหล็กไถซ้ำ อีกครั้งหนึ่ง

ส่วนพระนางมาคัณธิยา พระองค์สั่งให้เชื่อนเนื้อของพระนางเป็นชิ้นๆ นำไปทอดน้ำมัน เดือด นำมาให้พระนางกินจนสิ้นพระชนม์

พระนางสามาวดีนั้น ผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา (เมตตาวีhari) ได้รับความยกย่องจากพระบรม ศาสดา ในตำแหน่ง เอตทัคคะเป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทิ้งหลายในฝ่าย ผู้อยู่ด้วยเมตตา

กล่าวได้ว่าพระนางสามาวดีเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา เป็นเมตตาวีhari ได้รับความยก ย่องจากพระพุทธเจ้า ว่ามีความเป็นเลิศ กว่าอุบาสิกาทิ้งกลาย เป็นเอตทัคคะ ในด้านผู้อยู่ด้วย เมตตา และเป็นผู้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ด้วยอำนาจเมตตากรุณาของพระนางสามาวดี ที่มีต่อพระ นางมาคัณธิยา ผู้ปองร้าย เช่น พระนางสามาวดี ให้โอวาทต่อหญิงบริวาร ให้เจริญเมตตาจิต โดยสม่ำเสมอ ต่อพระราชา และพระนางมาคัณธิยา และพึงเว้นจากความโกรธ ทำให้พ้นจาก อาวุธร้าย คือ ลูกศรอาบยาพิษ

๓.๕ สรุป

หลักพรหมวิหารธรรม มีความสำคัญต่อการพัฒนาจิต ของพุทธศาสนิกชนในพระพุทธศาสนา ในบทนี้จึงจำเป็นต้องศึกษาบุคคล ผู้ใช้หลักพรหมวิหารธรรม เพื่อการพัฒนาจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระโพธิสัตว์ ภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกา

พระโพธิสัตว์ หมายถึง เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังไม่ตรัสรู้ ก่อนสัมโพธิ ยังทรงเสวยพระชาติ เป็น พระโพธิสัตว์ และทรงอยู่ด้วยวิหารธรรม คือ พรหมวิหารธรรม กล่าวโดยสรุปมี ดังนี้ (๑) พระพุทธเจ้า เสวยพระชาติเป็นมหาโลมหังสบัณฑิต (๒) พระพุทธเจ้า เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบส (๓) พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นโควินทพราหมณ์ (๔) พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามฆเทวะ (๕) พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระพรหมนารท

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นจากข้อสรุปเรื่องพระโพธิสัตว์ว่า กล่าวได้ว่า ในสมัยที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์นั้น โดยสถานะเป็นยุคก่อนพุทธกาล คติในศาสนาพราหมณ์ มีอิทธิพลต่อบุคคลในยุคสมัยนั้น ที่จะประพฤติพรหมวิหารธรรม เพื่อเข้าสู่ความเป็นพรหม จึงทรงมีพระราชดำรัสต่อ ทานปัญจสิกะ และพระอานนท์ ว่าในสมัยนั้นพรหมจรรย์ และข้อวัตรอันงามยิ่ง เป็นไปเพื่อพรหมโลกโดยส่วนเดียว และพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า การประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาเป็นไป เพื่อนิพพาน อีกประการหนึ่ง ในเรื่องของสุวรรณสาม แสดงให้เห็นว่า ผู้อบรมเมตตา จนพัฒนาจิตใจ อันประกอบด้วยเมตตาธรรม ทำให้ผู้นั้นเป็นผู้หมดจากความโกรธ อาฆาตพยาบาท เอาชนะ ผู้มีอำนาจจิตใจอันประกอบด้วย โทสะ และวิหิงสาได้ แม้ศัตรูร้าย และสัตว์ป่า มีอาจทำร้ายได้ ดังปรากฏในอานิสงส์ของเมตตา ๑๑ ข้อ กล่าวคือ หลับ และตื่น เป็นสุข ผันดี เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาย่อมรักษา ไฟ ยาพิษ หรือว่าศัตรู ย่อมไม่กล้ากราย จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิเร็ว ผิวหน้าผ่องใส ไม่หลงทำกาลกิริยา เมื่อไม่ตรัสรู้ธรรมย่อมเข้าสู่พรหมโลก และประการสุดท้าย การเจริญอุเบกขาบารมีของมหาโลมหังสบัณฑิต และพระพรหมนารท แสดงว่า ผู้มีอุเบกขาบารมี มีธรรมคือ อุเบกขาเป็นธรรมอันสำคัญ จะทำให้มีความยุติธรรมในสังคมเป็นความสงบและสันติ

ภิกษุ หมายถึงพระสงฆ์ ผู้เป็นภาพตัวอย่างของธรรมจรรยา เป็นผู้ได้ใช้หลักพรหมวิหารธรรม กล่าวโดยสรุปมีดังนี้ (๑) พระเวทตะ (๒) พระวิสาขะ (๓) พระมังคละ (๔) สังกัจจสามเณร (๕) พระเอกุทานเถระ (๖) เทวดาช่วยเหลือพระภิกษุให้ทำกรรมฐานจนสำเร็จ

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นจากข้อสรุป เรื่อง ภิกษุว่า กล่าวได้ว่าอานิสงส์ของการเจริญพรหมวิหารมีปรากฏชัดเจน ดังกล่าวคือ พระเวทตะได้มีการสั่งสมบารมีธรรม และเมตตาวิหาร

ธรรมมาก่อนตั้งแต่ท่านดำรงตนเป็นคฤหัสถ์ แม้ว่าจะพระเวรตะ บรรลุอรหัต ผลอันเป็นไปเพื่อการบรรลุพรหมจรรย์ เพื่อนิพพานแล้วก็ตามท่านยังทรงเมตตาวิหารธรรมอย่างสม่ำเสมอ และพระมิ่งคณะผู้เจริญพรหมวิหารธรรมจนได้ฉานเป็นอภิญญาและเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก อีกประการหนึ่ง ผลของการเจริญพรหมวิหารธรรมทำให้เป็นที่รักของมนุษย์ เทวดา ดังตัวอย่างของพระวิสาขะ พระเอกุทานเถระ โดยที่เหล่ามนุษย์ และเทวดา ยังให้การคุ้มครอง รักษาด้วยเทวดา เหล่านั้น ได้รับทั้งกระแสเมตตา และยังได้อนุโมทนา ต่อการเจริญภาวนา นั้น ดังตัวอย่างของเหล่าเทวดา ที่ช่วยเหลือพระภิกษุผู้เจริญเมตตาสูตรจนทำกรรมฐานสำเร็จ และประการสุดท้าย อานิสงส์ของเมตตาทำให้สังกัจจายสามเณร รอดพ้นจากอันตรายจากของมีคม ดังนั้น จึงควรเจริญพรหมวิหารให้มาก และสม่ำเสมอ

อุบาสก หมายถึง พุทธศาสนิกชน ผู้มั่นคงในพระรัตนตรัย เป็นผู้ได้ใช้หลักพรหมวิหารธรรม กล่าวโดยสรุปมีดังนี้ (๑) สุภมาณพ (๒) ธัญญชานิปราหมณ์ ผู้วิจยมีความคิดเห็นจากข้อสรุป เรื่อง อุบาสก ว่า กล่าวได้ว่า ตัวอย่างอุบาสกนั้นแสดงถึงความเป็นผู้มีความมั่นคงในพระรัตนตรัย หรือเข้าถึงพระรัตนตรัยแล้ว ในทางประพฤติปฏิบัติต่างหาแนวทางต่อการพัฒนาจิต ทราบว่าการเป็นพรหม และทางไปสู่ความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหม คือ การเจริญพรหมวิหารธรรม ถือว่าอุบาสกทั้ง ๒ ท่าน เป็นพรหม นับตั้งแต่ที่ท่านมีความตั้งใจในการเจริญพรหมวิหารธรรม กราบพูลถาม พระพุทธเจ้าและพระสาวกปฏิบัติตามลำดับ จนที่สุดได้อุบัติเป็นพรหมในพรหมโลก

อุบาสิกา หมายถึง พุทธศาสนิกชน ผู้มั่นคงในพระรัตนตรัย เป็นผู้ได้ใช้หลักพรหมวิหารธรรม กล่าวโดยสรุปมีดังนี้ (๑) นางอุตตรา (๒) พระนางสามาวดี

ผู้วิจย มีความคิดเห็นจากข้อสรุป เรื่อง อุบาสิกา ว่า กล่าวได้ว่า ตัวอย่างมหาอุบาสิกานั้น แสดงถึงความเป็นผู้มีความมั่นคงในพระรัตนตรัย หรือเข้าถึงพระรัตนตรัยแล้ว ด้วยเมตตาจิต อันไพบุลย์ของท่านทั้ง ๒ และการเจริญเมตตาภาวนาเป็นนิตยนั้น และพ้นจากอันตรายจากภัย เช่น ของนางอุตตรา จากเนยใสร้อนจัด และพระนางสามาวดี และสตรีบริวารพ้นภัยจาก ลูกศร อาบยาพิษ นั้น เป็นเพราะการเจริญภาวนา อันเป็นอานิสงส์ข้อที่เจ็ด คือ ไม่เป็นอันตรายจากไฟ ยาพิษ และศัสตรา อาวุธ ดังนั้น เมื่อมีสถานการณ์ ประสพภัยอันตราย หรือการเผชิญหน้าต่อเหตุการณ์คับขัน การแผ่เมตตาด้วยสมาธิที่แน่วแน่ จะทำให้แคล้วคลาด จากภัยอันตราย แม้จะไม่สามารถรอดพ้นจากภัยอันตรายก็ยังเป็นการทำจิตให้เป็นกุศลจิต การแผ่เมตตาจึงมีแต่การทำให้เกิดประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น

ดังนั้น การเจริญพรหมวิหารธรรมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ แม้เจริญเพียงเล็กน้อย แต่ให้ผลมาก ผลการศึกษาสรุปว่า

๑. ก่อนพุทธกาลการเจริญพรหมวิหารธรรม มีจุดมุ่งหมายเพื่ออุบัติเป็นพรหมในพรหมในพรหมโลก

๒. ผู้ประกอบด้วยเมตตาธรรม แม้นาฬิษหรือสัตว์ร้าย มีอาจก่อให้เกิดอันตรายได้ เป็นที่รักของเทวดาและเทวดาย่อมรักษาเป็นต้น ดังปรากฏในอานิสงส์ของเมตตา ๑๑ ข้อ

๓. เป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย